

Міністерство освіти і науки України  
Національний університет водного господарства та  
природокористування

Кафедра суспільних дисциплін

**07/10-80М**

## **МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ**

до семінарських занять та самостійного  
вивчення навчальної дисципліни  
**«Антропологія»**  
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня  
за освітньо-професійною програмою «Психологія»  
спеціальності С4 «Психологія»  
денної і заочної форми навчання

Рекомендовано  
Радою з якості ННІЕМ  
Протокол № 2 від 08 жовтня 2025 р.

Рівне – 2025

Методичні вказівки до семінарських занять та самостійного вивчення навчальної дисципліни «Антропологія» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою «Психологія» спеціальності С4 «Психологія» денної і заочної форми навчання [Електронне видання] / Ставицький О. О. Рівне : НУВГП, 2025. 21 с.

Укладач: Ставицький О. О., доктор психологічних наук, професор кафедри суспільних дисциплін.

Схвалено на засіданні кафедри суспільних дисциплін

Протокол № 3 від 21.10.2025 р.

Відповідальний за випуск – Сокаль В. А., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент, в.о. завідувача кафедри суспільних дисциплін.

Керівник (гарант) освітньої програми:

Шпак Світлана Григорівна, канд., психологічних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін.

Попередня версія **07-03-147**

© О. О. Ставицький, 2025

© Національний університет водного господарства та природокористування, 2025

## ЗМІСТ

|    |                                             |    |
|----|---------------------------------------------|----|
| 1  | Вступ                                       | 4  |
| 2  | Методичні поради для роботи над дисципліною | 5  |
| 3  | Програма навчальної дисципліни              | 6  |
| 5  | Теми семінарських занять                    | 9  |
| 6  | Плани семінарських занять                   | 9  |
| 7  | Завдання для самостійної роботи             | 19 |
| 8  | Методи контролю                             | 19 |
| 9  | Рекомендована література                    | 20 |
| 11 | Інформаційні ресурси                        | 21 |

## Вступ

Актуальність. Антропологія (від грецького *antropos* – людина і *logos* – розум, знання) – наука про походження і розвиток людини, її фізичні та духовні якості. У різних країнах світу у цей термін вкладаються різні поняття і він має неоднакове значення. У багатьох країнах Західної Європи антропологію вважають переважно гуманітарною наукою, яка вивчає людину у соціальних, культурних і фізичних аспектах. Підрозділами антропології є етнологія, анатомія, фізіологія та антропогенез. Фізична антропологія вивчає генетику людини, морфологію тіла та його фізичні характеристики, пристосування, адаптацію до навколишнього середовища. Французька школа відводить антропології особливе місце в системі соціології, а в англосакській школі вона є багатогалузевою дисципліною, що включає антропобіологію, соціальну і культурну антропологію, етнолінгвістику та доісторичну археологію. Іноді під культурною антропологією розуміють лише соціальну антропологію (сімейну, політичну, побутову культуру).

Отже, антропологія є дуже широкою синтетичною наукою, яка узагальнює результати досліджень низки дисциплін (археології, антропології, етнографії, історичного мовознавства, мистецтвознавства, філософії та ін.), що вирішують конкретні проблеми походження і розвитку людини та її культури.

Метою курсу «Антропологія» є ознайомлення студентів з основними характеристиками і загальними принципами вчення про походження людини, становлення її антропологічного вигляду, зародження і розвиток економічних та суспільних відносин, формування духовних засад (мистецтво, наука, релігія), про причини і рушійні сили формування держави. Головну увагу зосереджено на ранніх етапах антропогенезу – відділенні людини із тваринного середовища і становленні її антропологічного фізичного вигляду, оскільки саме в цій сфері за останні десятиліття пройшли кардинальні зміни, що викликано лавиною нових палеоантропологічних відкриттів на африканському континенті, в Європі, Азії, Австралії. Сьогодні кожен рік вчені відкривають нові й нові рештки пралюдей (гомінідів) і ранніх людей, нові стоянки і нові артефакти, які суттєво корелюють загальну схему антропогенезу. Вивчення курсу розширить кругозір майбутніх психологів при умові опрацювання значної кількості спеціальної літератури.

Курс «Антропологія» введений як обов'язковий предмет в освіті у ВНЗ України в 1997 р. Доцільність його пояснюється як необхідністю підвищення рівня психологічної освіти для яких антропологія є важливою допоміжною дисципліною, так і глибоким ідеологічним значенням курсу, особливо при широкому розповсюдженні расистських, етноцентричних, а також примітивно-креаціоністських доктрин, які не сприяють гармонійному розвитку особистості та суспільства.

**Вивчення навчальної дисципліни надає здобувачам вищої освіти загальних компетентностей щодо:**

ЗК2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК6. Здатність приймати обґрунтовані рішення.

ЗК7. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК8. Навички міжособистісної взаємодії.

ЗК9 Здатність працювати в команді.

**Вивчення навчальної дисципліни надає здобувачам вищої освіти спеціальні (фахові, предметні) компетентностей щодо:**

СК 2. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ.

СК 3. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків (зокрема, в контексті організації заходів раннього втручання).

СК 7. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації.

СК 9. Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну роботу відповідно до запиту.

СК 10. Здатність дотримуватися норм професійної етики.

СК 11. Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

**Вивчення навчальної дисципліни забезпечує здобувачам вищої освіти такі результати навчання:**

ПР2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань.

ПР4. Обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки за результатами власних досліджень і аналізу літературних джерел.

## **2. Методичні поради для роботи над дисципліною**

Зміст навчальної дисципліни реалізується опануванням трьома основними блоками: теоретичним, практичним та блоком завдань самостійної роботи.

Напрямами самостійної роботи з вивчення курсу є: вивчення окремих тем та питань, підготовка запланованих виступів та презентацій, підготовка до семінарських занять.

Для розуміння студентами змісту курсу, системи роботи на семінарських заняттях та самостійного вивчення, форм поточного й підсумкового контролю ці методичні вказівки містять програму навчальної дисципліни, теми і плани семінарських занять, теми самостійної роботи та вимоги до звіту про її виконання, індивідуальні завдання, питання до модульного контролю, рекомендовану літературу, інформаційні ресурси.

Для успішної підготовки до семінарського заняття розділ «Плани семінарських занять» містить тему, вид семінарського заняття, методи, які будуть застосовуватись в процесі проведення семінару, мотивацію навчання,

мету, актуалізацію опорних знань, план, основні поняття, зміст узагальнення вивченого, завдання для підготовки до семінарського заняття, контрольні запитання до теми та літературу з вказівкою сторінок вивчення відповідної теми.

З метою узагальнення вивченого, успішного виконання вправ, психологічних та контрольних тестів, студентам пропонуються методичні рекомендації з опрацювання конспекту лекцій та першоджерел, рекомендованої літератури та контрольні запитання для самоперевірки.

### **3. Програма навчальної дисципліни**

#### **Змістовний модуль 1. Сучасна структура антропологічних досліджень**

##### **Тема 1. Структура, методи та принципи антропологічних знань**

Вступ до антропології. Антропологія як наука, її предмет, методи та зв'язок з іншими науками. Теоретичні джерела появи даної дисципліни. Історія виникнення й розвитку напрямку культура і особистість. Зародження антропологічних знань за античності та середньовіччя. Перші спроби віднайти взаємозв'язок між явищами органічного й неорганічного світу. Античні мислителі: Анаксимандр, Демокріт, Емпедокл, Вчення Аристотеля, Лукрецій Кар, Клавдій Гален, Геродот, Гіппократ. Заборона вивчення природи і людини церковною та світською владою у середньовічній Європі.

Перша расова класифікація людства французького мандрівника, вченого Ф. Берньє. Натуралісти й філософи XVIII – початку XIX ст. про місце людини у природі. Класифікація біологічних видів шведського натураліста К. Ліннея. Д. Дідро «Про пояснення природи». Теорія антропогенезу Ж.-Б. Ламарка. Расознавчі студії XVIII – першої половини XIX ст. Виникнення антропологічних товариств та їхня роль в історії науки про людину. Антропологічні товариства – наукові осередки, що всебічно вивчали людину. Французьке товариство П. Брока. Заснування Антропологічної школи та Музею Людини.

Перший антропологічний осередок у Російській імперії – А. Богданов. Антропологічний музей Московського університету. Роль наукової спадщини ученого-гуманіста М. Миклухо-Маклая в історії антропології. Внесок у розвиток антропології російського вченого Д. Анучина.

Розвиток антропології в Україні. Перші антропологічні свідчення. А. Шафонський, М. Максимович, П. Чубинський, Ф. Вовк та його учні: О. Алешо, І. Раковський, А. Носов, С. Руденко, Р. Ендик. Здобутки та проблеми останніх десятиліть. Основні напрямки досліджень і структура предметної області. Методи антропології: антропометрія, спостереження, біографічний метод, інтерв'ю, методи візуальної антропології, графічне відтворення контурів тіла, черепу; антропологічне фотографування, пластичне відтворення форми з допомогою виготовлення зліпків. (ПР2, ПР4).

## **Тема 2. Фізична антропологія**

Предмет вивчення морфології людини – закономірності індивідуальної мінливості, вікові зміни, статевий диморфізм, а також аналіз впливу зовнішніх впливів умов життя, праці та особливості її фізичного типу. Конституційна антропологія. Пропорції тіла. Вікова мінливість пропорцій тіла. Статеві розбіжності в пропорціях тіла. Склад тіла. Питома вага тіла. Фізіолого-біохімічні кореляції компонентів ваги тіла. Морфологічні аспекти конституції. Чоловічі конституції. Жіночі конституції. Дитячі конституції. Психофізіологічні аспекти конституції. Конституції й фізіологічні особливості. Конституції й психологічні особливості. (ПР2, ПР4).

## **Змістовий модуль 2. Антропогенез та етнічна антропологія**

### **Тема 3. Антропогенез – походження людини.**

Антропогенез. Загін приматів і його підрозділи. Загальна характеристика загону приматів. Сучасні примати (підзагін напівмавпи, підзагін людиноподібні вищі примати). Сімейство людиноподібних мавп. Загальна характеристика. Підсімейство гібонових, орангутангів, африканських антропоморфних. Деякі особливості морфологічних варіацій людиноподібних мавп. Гомініди. Ознаки пристосування до прямоходіння у людини. Відмінності у розвитку дитини і дитинча антропоморфних. Палеонтологія. Вископні примати (Нижчі примати, вищі примати). Місце людини в природі. Теорії походження людини – креаціонізм, еволюціонізм, космізм. Дарвінізм та його вплив на розвиток антропологічної науки. Послідовники дарвінізму. Т. Гекслі «Про місце людини у низці органічних істот». Е. Геккель «Натуральна історія світобудови». Найдавніші еволюційні витоки людини. Австралопітеки – безпосередні попередники людей. Морфологічні особливості «людини вмілої» та її місце в еволюційній історії людства. Проблема грані між людиною і твариною. Формування людини сучасного фізичного типу. Архантропи – найдавніші люди. Палеонтропи – давні люди. Неоантроп: антропологічна характеристика. Час і місце виникнення неоантропа. Дві основні групи гіпотез щодо місця появи неоантропів: моноцентризм та поліцентризм. Я. Рогінський, П. Ендрю, Г. Брейер, Л. Шотт, Г. Стрінгер – прихильники моноцентризму. Ф. Вайдендрах, К. Кун, А. Тома – прихильники поліцентризму. Верхньопалеолітична людність. Верхній палеоліт – епоха розквіту первісного мистецтва. Зачатки релігійних вірувань. Сучасна наука про прабатьківщину людства. Розвиток мозку предків сучасної людини, виникнення мовлення та мислення. Основні етапи формування мовлення та мислення. Рушійні сили антропогенезу. (ПР2, ПР4).

### **Тема 4. Расогенез та етнічна антропологія**

Загальні уявлення про раси. Головні принципи расових класифікацій. Коротка морфологічна характеристика основних расових груп. Співвідношення расових, етнічних та лінгвістичних характеристик. Антропологічна структура населення земної кулі. Європа. Азія. Америка. Африка. Австралія та Океанія. Походження рас. Сучасна наука про виникнення расових відмінностей

людства. Вплив зовнішнього середовища на формування расових ознак. Географічна ізоляція та змішування як чинники расогенезу. Зміни расових ознак та їхніх комплексів у ході соціально-економічного розвитку людства. Наука проти расизму. Зародження расистських поглядів. Расизм і работоргівля. Расистські концепції другої половини XIX-XX ст. Наукова неспроможність уявлень про біологічну нерівноцінність рас. Раси, психіка, культура. Вивчення культури, ментальності та історичних цінностей різних народів (слов'яни, європейців, жителів східних країн, людей, які проживають на континентах Америки, Африки, Австралії). Визначення схожих та відмінних рис у символіці та етнічних орнаментах; у вірі (міфи, перекази, перші релігійні твори); цінності та сімейні традиції; ментальність. (ПР2, ПР4).

### **Тема 5. Національний характер.**

Початок наукового дослідження психологічних особливостей різних народностей (Франц Боас). Поняття вродженої «культурної екіпіровки» Кларка Віслера. Вчення про етос культури Рут Бенедикт. Створення еталону польового дослідження (Маргарет Мід). Теорії функціоналізму (Б. Маліновський, Радкліф Браун). Теорія моделей культури (А. Крюбер, Уайт). Вплив психоаналізу на етнологічні дослідження. Психоаналітична концепція в етнології. Поняття «модальної особистості» і суспільство як негомогенна структура (К. Дюбуа, Е. Уолес). Крос-культурна антропологія. Культурно-центрований та особистісно-центрований підходи до дослідження національного характеру. Виникнення концепції «картини світу». Значення психологічної антропології 1910-1950 рр. Виникнення когнітивної антропології. Зародження символічної антропології та інтерпретаційного підходу. (ПР2, ПР4).

### **Тема 6. Культурна психологія**

Психологічна антропологія 1980-2000 рр. Сучасні антропологічні теорії. Предмет вивчення культурної психології, етапи її зародження.

Сучасна когнітивна антропологія. Основні підходи до дослідження психологічної антропології: дискурс-центрований підхід (Дж. Уайт); дистрибутивна модель культури (Т. Шварц); взаємовплив культури та психології (М. Спіро); експліцитна та імпліцитна культура (Р. Левін); антропологія особистості (Дж. Інґхейм); культурно-історична антропологія (М. Коул); теорія схем (Р. Д'Андрад); соціокультурний підхід (Дж. Верч); конструювання суб'єкта (Е. Смолка); культура як поле діяльності (Е. Бош). Основні теорії сучасної когнітивної антропології: когнітивні схеми (Р. Кесон); теорії схем (Д. Рамельхарт). Від теорії «схеми» до теорії «сценарія». Когнітивний розвиток. Психоаналітична антропологія. Антропологія емоцій. Антропологія self. (ПР2, ПР4).

### **Тема 7. Виникнення свідомості**

Мозок – носій свідомості. «Свідомість – мозок». Роль діяльності та спілкування у виникненні свідомості. Узагальнення та знакова система.



Структура свідомості. Когнітивна, емоційна, вольова сфера свідомості (О.Г. Спіркін,).

К.Г. Юнг та основна функція свідомості – адаптація. Види адаптації. Свідомий та несвідомий рівень психіки. Психологічні типи особистостей. Екстравертна та інтровертна спрямованість особистості. Єдність свідомих і несвідомих проявів.

Свідомість і мова. Знак. Знакова система. Усна та писемна мова. Функції мови. Мова та мислення. Синтаксична структура мови. (ПР2, ПР4).

#### 4. Теми семінарських занять

| з\п | Назва теми                                                  | Кількість годин    |                     |
|-----|-------------------------------------------------------------|--------------------|---------------------|
|     |                                                             | Д<br>енна<br>форма | З<br>аочна<br>форма |
|     | Тема 1. Структура, методи та принципи антропологічних знань | 1                  | 1                   |
|     | Тема 2. Фізична антропологія                                | 2                  | 1                   |
|     | Тема 3. Антропогенез – походження людини                    | 4                  | 2                   |
|     | Тема 4. Расогенез та етнічна антропологія                   | 2                  | 1                   |
|     | Тема 5. Національний характер.                              | 4                  | 2                   |
|     | Тема 6. Культурна психологія                                | 2                  | 1                   |
|     | Тема 7. Виникнення свідомості                               | 4                  | 2                   |
|     | <b>Разом</b>                                                | <b>20</b>          | <b>10</b>           |

#### 5. Плани семінарських занять

##### Семінарське заняття № 1

**Тема:** Структура, методи та принципи антропологічних знань.

**Вид заняття:** семінар-розгорнута бесіда.

**Методи:** бесіда, діагностика знань, психологічне дослідження, самостійна робота.

**Мотивація навчання** особистісне і професійне самовдосконалення.

**Актуалізація опорних знань:** запитання для виявлення рівня знань студентів про основні етапи розвитку людства (за шкільним курсом всесвітньої історії).

##### План

1. Антропологія як наука, її предмет, методи та зв'язок з іншими науками.
2. Історія виникнення й розвитку напрямку культура і особистість. Зародження антропологічних знань за античності та середньовіччя.
3. Перша расова класифікація людства.

#### 4. Розвиток антропології в Україні.

**Основні поняття:** антропологія, джерела, розвиток, виникнення, класифікація, антропологічні товариства, антропометрія, спостереження, біографічний метод, інтерв'ю, методи візуальної антропології, графічне відтворення контурів тіла, черепу; антропологічне фотографування, пластичне відтворення форми з допомогою виготовлення зліпків.

**Узагальнення вивченого:** виконання вправ, робота з тестами за темою.

#### **Завдання для підготовки до семінарського заняття:**

**I.** З метою узагальнення, успішного виконання вправ, психологічних та контрольних тестів, опрацювавши конспект лекції та рекомендовану літературу, знати відповіді на запропоновані запитання.

#### **Контрольні запитання до теми**

1. Що є предметом антропології?
2. Які методи антропології Ви знаєте?
3. З якими науками тісно пов'язана антропологія? Чому?
4. Які були перші спроби віднайти взаємозв'язок між явищами органічного й неорганічного світу?
5. Чим обумовлена заборона вивчення природи і людини церковною та світською владою у середньовічній Європі?
6. Який вклад Ф.Берне у расову класифікацію людства?
7. Охарактеризуйте класифікацію біологічних видів шведського натураліста К. Ліннея.
8. Чим обумовлено заснування Антропологічної школи та Музею Людини?
9. Які здобутки та проблеми останніх десятиліть антропології в Україні?

**II.** Опрацювавши рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи з презентацією в PowerPoint відповідно до плану семінарського заняття.

#### **Література:**

1. Бунятян К. П. Давнє населення України : навчальний посібник. К., 1999.
2. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. К. : Наукова Думка, 1995. 498 с.
3. Головка Б. А. Філософська антропологія : навч. посібник. К. : ІЗМН, 1997. 240 с. Іл., табл., Бібліогр.: 215 назв.
4. Конспектування лекцій та першоджерел з психології : навчально-методичний посібник для студентів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / упорядник О. О. Ставицький. Рівне : ПроПрінт, 2015. 28 с.
5. Поправко О. В. Антропологія : навчальний посібник. Мелітополь : Вид-во МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2016. 285 с.
6. Шинкарук В. Методологічні засади філософських вчень про людину. *Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми*. К. : Пед. думка, 2000. 286 с.

## **Семінарське заняття № 2**

**Тема:** Фізична антропологія.

**Вид заняття:** семінар-розгорнута бесіда.

**Методи:** бесіда, діагностика знань, психологічне дослідження, самостійна робота.

**Мотивація навчання** особистісне і професійне самовдосконалення.

**Актуалізація опорних знань:** контрольні запитання з матеріалу попередньої теми. Термінологічний диктант.

### **План**

1. Закономірності індивідуальної мінливості, вікові зміни, статевий диморфізм.
2. Аналіз впливу зовнішніх впливів умов життя, праці та особливості її фізичного типу.
3. Конституційна антропологія.
4. Морфологічні аспекти конституції.
5. Конституції й психологічні особливості.

**Основні поняття теми:** людина, закономірності, вікові зміни, статевий диморфізм, зовнішні впливи, умови життя, мінливість.

**Узагальнення вивченого:** виконання вправ, робота з тестами за темою.

**Завдання для підготовки до семінарського заняття:**

**I.** З метою узагальнення, успішного виконання вправ, психологічних та контрольних тестів, опрацювавши конспект лекції та рекомендовану літературу, знати відповіді на запропоновані запитання.

### **Контрольні запитання до теми**

1. Що є предметом вивчення морфології людини?
2. Які Ви знаєте вікові зміни у морфології людини?
3. Які Ви знаєте статеві зміни у морфології людини?
4. Що вивчає конституційна антропологія?
5. Які є вікові мінливості пропорцій тіла?
6. Які статеві розбіжності в пропорціях тіла?
7. Як корелюють фізіолого-біохімічні компоненти ваги тіла?
8. Які Ви знаєте конституційні й психологічні особливості людини?

**II.** Опрацювавши рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи з презентацією в PowerPoint відповідно до плану семінарського заняття.

### **Література:**

1. Бунятян К. П. Давнє населення України : навчальний посібник. К., 1999.
2. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. К. : Наукова Думка, 1995. 498 с.
3. Головка Б. А. Філософська антропологія : навч. посібник. К. : ІЗМН, 1997. 240 с. Іл., табл., Бібліогр.: 215 назв.
4. Конспектування лекцій та першоджерел з психології : навчально-методичний посібник для студентів усіх спеціальностей денної та

заочної форм навчання / упорядник О. О. Ставицький. Рівне : ПроПрінт, 2015. 28 с.

5. Поправко О. В. Антропологія : навчальний посібник. Мелітополь : Вид-во МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2016. 285 с.

6. Шинкарук В. Методологічні засади філософських вчень про людину. *Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми*. К. : Пед. думка, 2000. 286 с.

### **Семінарське заняття № 3**

**Тема:** Антропогенез – походження людини.

**Вид заняття:** семінар-розгорнута бесіда.

**Методи:** бесіда, діагностика знань, психологічне дослідження, самостійна робота.

**Мотивація навчання** особистісне і професійне самовдосконалення.

**Актуалізація опорних знань:** контрольні запитання з матеріалу попередньої теми. Термінологічний диктант.

#### **План**

1. Загальна характеристика заgonу приматів.
2. Гомініди. Ознаки пристосування до прямоходіння у людини.
3. Теорії походження людини – креаціонізм, еволюціонізм, космізм.
4. Дарвінізм та його вплив на розвиток антропологічної науки.

Послідовники дарвінізму.

5. Сучасна наука про прабатьківщину людства.

6. Розвиток мозку предків сучасної людини, виникнення мовлення та мислення.

7. Основні етапи формування мовлення та мислення. Рушійні сили антропогенезу.

**Основні поняття теми:** антропогенез, примати, людиноподібні мавпи, гомініди, палеонтологія, креаціонізм, еволюціонізм, космізм, австралопітеки, палеоліт.

**Узагальнення вивченого:** виконання вправ, робота з тестами за темою.

**Завдання для підготовки до семінарського заняття:**

**I.** З метою узагальнення, успішного виконання вправ, психологічних та контрольних тестів, опрацювавши конспект лекції та рекомендовану літературу, знати відповіді на запропоновані запитання.

#### **Контрольні запитання до теми**

1. Які види відносять до сучасних приматів?
2. Дайте загальну характеристику сімейству людиноподібних мавп.
3. Які ознаки пристосування до прямоходіння у людини?
4. Які відмінності у розвитку дитини і дитинча антропоморфних?
5. Охарактеризуйте теорії походження людини.
6. Який вплив на розвиток антропологічної науки теорії Дарвіна?
7. В чому проблема грані між людиною і твариною?
8. Час і місце виникнення неоантропа?

9. Як розвивався мозок предків сучасної людини, як виникло мовлення та мислення?

10. Які Ви знаєте рушійні сили антропогенезу?

**II.** Опрацювавши рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи з презентацією в PowerPoint відповідно до плану семінарського заняття.

### **Література:**

1. Бунятян К. П. Давнє населення України : навчальний посібник. К., 1999.
2. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. К. : Наукова Думка, 1995. 498 с.
3. Головкин Б. А. Філософська антропологія : навч. посібник. К. : ІЗМН, 1997. 240 с. Іл., табл., Бібліогр.: 215 назв.
4. Конспектування лекцій та першоджерел з психології : навчально-методичний посібник для студентів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / упорядник О. О. Ставицький. Рівне : ПроПрінт, 2015. 28 с.
5. Поправко О. В. Антропологія : навчальний посібник. Мелітополь : Вид-во МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2016. 285 с.
6. Шинкарук В. Методологічні засади філософських вчень про людину. Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми. К. : Пед. думка, 2000. 286 с.
7. Хамітов Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. К. : КНТ, 2023. 405 с.

### **Семінарське заняття № 4**

**Тема:** Расогенез та етнічна антропологія.

**Вид заняття:** семінар-розгорнута бесіда.

**Методи:** бесіда, діагностика знань, психологічне дослідження, самостійна робота.

**Мотивація навчання** особистісне і професійне самовдосконалення.

**Актуалізація опорних знань:** контрольні запитання з матеріалу попередньої теми. Термінологічний диктант.

### **План**

1. Загальні уявлення про раси. Головні принципи расових класифікацій.
2. Коротка морфологічна характеристика основних расових груп. Співвідношення расових, етнічних та лінгвістичних характеристик.
3. Антропологічна структура населення земної кулі.
4. Походження рас. Сучасна наука про виникнення расових відмінностей людства. Вплив зовнішнього середовища на формування расових ознак.
5. Зміни расових ознак та їхніх комплексів у ході соціально-економічного розвитку людства.
6. Наука проти расизму. Зародження расистських поглядів. Расизм і работоргівля. Расистські концепції другої половини XIX-XX ст.

7. Наукова неспроможність уявлень про біологічну нерівноцінність рас. Раси, психіка, культура. Вивчення культури, ментальності та історичних цінностей різних народів.

**Основні поняття теми:** раси, расогенез, етнічні групи, географічна ізоляція, работоргівля, культура, ментальність, слов'яни, європейці, цінності.

**Узагальнення вивченого:** виконання вправ, робота з тестами за темою.

**Завдання для підготовки до семінарського заняття:**

**I.** З метою узагальнення, успішного виконання вправ, психологічних та контрольних тестів, опрацювавши конспект лекції та рекомендовану літературу, знати відповіді на запропоновані запитання.

**Контрольні запитання до теми**

1. Які є принципи расових класифікацій?
2. Яка антропологічна структура населення земної кулі?
3. Як виникли расові відмінності людства?
4. Як впливає зовнішнє середовище на формування расових ознак?
5. Чи змінюються расові ознаки та їхні комплекси у ході соціально-економічного розвитку людства?
6. Як і чому зароджувались расистські погляди?
7. У чому наукова неспроможність уявлень про біологічну нерівноцінність рас?

**II.** Опрацювавши рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи з презентацією в PowerPoint відповідно до плану семінарського заняття.

**Література:**

1. Бунятян К. П. Давнє населення України : навчальний посібник. К., 1999.
2. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. К. : Наукова Думка, 1995. 498 с.
3. Головка Б. А. Філософська антропологія : навч. посібник. К. : ІЗМН, 1997. 240 с. Іл., табл., Бібліогр.: 215 назв.
4. Конспектування лекцій та першоджерел з психології : навчально-методичний посібник для студентів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / упорядник О. О. Ставицький. Рівне : ПроПрінт, 2015. 28 с.
5. Поправко О. В. Антропологія : навчальний посібник. Мелітополь : Вид-во МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2016. 285 с.
6. Ставицький О. О. Генеза гандикапізму та гандикапності. *Волинські наукові студії. Науковий вісник Рівненського інституту ВНЗ „Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»*. Рівне, 2012 рік. № 1 (5). [Електронний ресурс]. URL: <http://www.univerua.rv.ua/VNS1-2012/Stavytskij.pdf>
7. Шинкарук В. Методологічні засади філософських вчень про людину. *Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми*. К. : Пед. думка, 2000. 286 с.
8. Хамітов Н. Екзистенційна антропологія / Хамітов Н, Крилова С. *Філософський словник: людина та світ*. К. : КНТ, 2007. 264 с.

9. Хамітов Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. К. : КНТ, 2023. 405 с.

### **Семінарське заняття № 5**

**Тема:** Національний характер.

**Вид заняття:** семінар-розгорнута бесіда.

**Методи:** бесіда, діагностика знань, психологічне дослідження, самостійна робота.

**Мотивація навчання** особистісне і професійне самовдосконалення.

**Актуалізація опорних знань:** контрольні запитання з матеріалу попередньої теми. Термінологічний диктант.

#### **План**

1. Початок наукового дослідження психологічних особливостей різних народностей.
2. Вчення про етос культури Рут Бенедикт.
3. Теорії функціоналізму.
4. Теорія моделей культури.
5. Психоаналітична концепція в етнології.
6. Поняття «модальної особистості» і суспільство як негомогенна структура.
7. Крос-культурна антропологія.
8. Культурно-центрований та особистісно-центрований підходи до дослідження національного характеру.
9. Виникнення концепції «картини світу».
10. Виникнення когнітивної антропології.

**Основні поняття теми:** народність, культурна екіпіровка, польове дослідження, етнос, моделі культури, етнологія, модальність особистості, крос-культура, картина світу, символічна антропологія.

**Узагальнення вивченого:** виконання вправ, робота з тестами за темою.

#### **Завдання для підготовки до семінарського заняття:**

**I.** З метою узагальнення, успішного виконання вправ, психологічних та контрольних тестів, опрацювавши конспект лекції та рекомендовану літературу, знати відповіді на запропоновані запитання.

#### **Контрольні запитання до теми**

1. Що стало початком наукового дослідження психологічних особливостей різних народностей?
2. В чому сутність вродженої «культурної екіпіровки» Кларка Віслера?
3. В чому сутність вчення про етос культури Рут Бенедикт?
4. В чому сутність теорії функціоналізму?
5. Який вплив психоаналізу на етнологічні дослідження?
6. В чому сутність крос-культурної антропології?
7. Як виникла концепція «картини світу»?

8. Які причини зародження символічної антропології та інтерпретаційного підходу?

**II.** Опрацювавши рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи з презентацією в PowerPoint відповідно до плану семінарського заняття.

**Література:**

1. Бунятян К. П. Давнє населення України : навчальний посібник. К., 1999.
2. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. К. : Наукова Думка, 1995. 498 с.
3. Конспектування лекцій та першоджерел з психології : навчально-методичний посібник для студентів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / упорядник О. О. Ставицький. Рівне : ПроПрінт, 2015. 28 с.
4. Поправко О. В. Антропологія : навчальний посібник. Мелітополь : Вид-во МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2016. 285 с.
5. Ставицький О. О. Генеза гандикапізму та гандикапності. *Волинські наукові студії. Науковий вісник Рівненського інституту ВНЗ „Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»*. Рівне, 2012 рік. №1 (5). [Електронний ресурс]. URL: <http://www.univerua.rv.ua/VNS1-2012/Stavytskij.pdf>
6. Хамітов Н. Екзистенційна антропологія / Хамітов Н, Крилова С. *Філософський словник: людина та світ*. К. : КНТ, 2007. 264 с.
7. Хамітов Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. К. : КНТ, 2023. 405 с.

**Семінарське заняття № 6**

**Тема:** Культурна психологія.

**Вид заняття:** семінар-розгорнута бесіда.

**Методи:** бесіда, діагностика знань, психологічне дослідження, самостійна робота.

**Мотивація навчання** особистісне і професійне самовдосконалення.

**Актуалізація опорних знань:** контрольні запитання з матеріалу попередньої теми. Термінологічний диктант.

**План**

1. Сучасні антропологічні теорії.
2. Сучасна когнітивна антропологія. Основні підходи до дослідження психологічної антропології.
3. Когнітивний розвиток.
4. Психоаналітична антропологія.
5. Антропологія емоцій.
6. Антропологія self.

**Основні поняття теми:** когнітивна антропологія, дискурс-центрований підхід, експліцитна та імпліцитна культура, культурно-історична антропологія, когнітивні схеми, теорії схем.



**Узагальнення вивченого:** виконання вправ, робота з тестами за темою.

**Завдання для підготовки до семінарського заняття:**

**I.** З метою узагальнення, успішного виконання вправ, психологічних та контрольних тестів, опрацювавши конспект лекції та рекомендовану літературу, знати відповіді на запропоновані запитання.

**Контрольні запитання до теми**

1. Які існують сучасні антропологічні теорії?
2. Які Ви знаєте основні підходи до дослідження психологічної антропології?
3. Які Ви знаєте основні теорії сучасної когнітивної антропології?
4. В чому сутність когнітивного розвитку?
5. Які особливості психоаналітичної антропології?
6. Які етапи антропології емоцій?
7. Які етапи антропології self?

**II.** Опрацювавши рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи з презентацією в PowerPoint відповідно до плану семінарського заняття.

**Література:**

1. Бунятян К. П. Давнє населення України : навчальний посібник. К., 1999.
2. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. К. : Наукова Думка, 1995. 498 с.
3. Конспектування лекцій та першоджерел з психології : навчально-методичний посібник для студентів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / упорядник О. О. Ставицький. Рівне : ПроПрінт, 2015. 28 с.
4. Поправко О. В. Антропологія : навчальний посібник. Мелітополь : Вид-во МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2016. 285 с.
5. Ставицький О. О. Генеза гандикапізму та гандикапності. *Волинські наукові студії. Науковий вісник Рівненського інституту ВНЗ „Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»*. Рівне, 2012 рік. № 1 (5). [Електронний ресурс] / URL: <http://www.univerua.rv.ua/VNS1-2012/Stavytskij.pdf>
6. Хамітов Н. Екзистенційна антропологія / Хамітов Н, Крилова С. *Філософський словник: людина та світ*. К. : КНТ, 2007. 264 с.
7. Хамітов Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. К. : КНТ, 2023. 405 с.

**Семінарське заняття № 7**

**Тема:** Виникнення свідомості.

**Вид заняття:** семінар-розгорнута бесіда.

**Методи:** бесіда, діагностика знань, психологічне дослідження, самостійна робота.

**Мотивація навчання** особистісне і професійне самовдосконалення.

**Актуалізація опорних знань:** контрольні запитання з матеріалу попередньої теми. Термінологічний диктант.

## План

1. Мозок - носій свідомості.
2. Роль діяльності та спілкування у виникненні свідомості.
3. Узагальнення та знакова система.
4. Структура свідомості.
5. К.Г.Юнг та основна функція свідомості – адаптація.
6. Свідомість і мова.

**Основні поняття теми:** свідомість, діяльність, спілкування, узагальнення, знак, адаптація, несвідоме, екстравертний, інтровертний.

**Узагальнення вивченого:** виконання вправ, робота з тестами за темою.

**Завдання для підготовки до семінарського заняття:**

**I.** З метою узагальнення, успішного виконання вправ, психологічних та контрольних тестів, опрацювавши конспект лекції та рекомендовану літературу, знати відповіді на запропоновані запитання.

### Контрольні запитання до теми

1. Чому мозок є носієм свідомості?
2. Яка роль діяльності та спілкування у виникненні свідомості?
3. Яка структура свідомості за О.Г. Спіркіним?
4. Які основні функції свідомості за К.Г. Юнгом?
5. Які є види адаптації?
6. Які психологічні типи особистостей за К.Г. Юнгом?
7. У чому зв'язок свідомості та мови?

**II.** Опрацювавши рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи з презентацією в PowerPoint відповідно до плану семінарського заняття.

### Література:

1. Бунятян К. П. Давнє населення України : навчальний посібник. К., 1999.
2. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. К. : Наукова Думка, 1995. 498 с.
3. Конспектування лекцій та першоджерел з психології : навчально-методичний посібник для студентів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / упорядник О. О. Ставицький. Рівне : ПроПрінт, 2015. 28 с.
4. Поправко О. В. Антропологія : навчальний посібник. Мелітополь : Вид-во МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2016. 285 с.
5. Ставицький О. О. Генеза гандикапізму та гандикапності. *Волинські наукові студії. Науковий вісник Рівненського інституту ВНЗ „Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»*. Рівне, 2012 рік. № 1 (5). [Електронний ресурс]. URL: <http://www.univerua.rv.ua/VNS1-2012/Stavytskij.pdf>
6. Хамітов Н. Екзистенційна антропологія / Хамітов Н, Крилова С. *Філософський словник: людина та світ*. К. : КНТ, 2007. 264 с.
7. Хамітов Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. К. : КНТ, 2023. 405 с.

## 6. Завдання для самостійної роботи

| № з/п | Назва теми                                                                                                                                                                                                                                         | Кількість годин |              |
|-------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------|--------------|
|       |                                                                                                                                                                                                                                                    | денна форма     | заочна форма |
| 1     | Есе/презентація на тему пропущеного заняття, або заняття, де отримано негативну оцінку                                                                                                                                                             | 22              | 20           |
| 2     | Пошук джерел інформації по темі семінарського заняття в друкованому вигляді (монографії, науково-популярні видання, наукові та популярні статті) - в бібліотеках та в електронному вигляді - в мережі INTERNET та на електронних носіях (CD, DVD). | 24              | 40           |
| 3     | Конспектування першоджерел чи реферативне повідомлення, що містить аналіз ступеня висвітлення певного питання в підручниках та наукових дослідженнях.                                                                                              | 24              | 38           |
| 4     | Підготовка до контрольних заходів                                                                                                                                                                                                                  | 10              | 10           |
|       | <b>Разом</b>                                                                                                                                                                                                                                       | <b>80</b>       | <b>108</b>   |

## Оформлення звіту про самостійну роботу

Підсумком самостійної роботи вивчення дисципліни «Антропологія» є складання письмового звіту, есе за темами, вказаними в п.6.

Захист звіту про самостійну роботу відбувається у дні та години, визначені кафедрою для консультацій студентів у конкретного викладача.

## Види самостійної роботи

1. Захист звіту про самостійну роботу.
2. Конспектування першоджерел.
3. Презентація наукового фільму.
4. Написання наукової статті.
5. Підготовка до виступу на студентську конференцію.
6. Участь в олімпіаді з психології.

## 7. Методи контролю

Поточний контроль знань студентів з навчальної дисципліни проводиться в тестовій формі. Контрольні завдання за змістовим модулем включають тестові питання (3 рівня складності, загальною кількістю понад 300 тестів). Модульний контроль проводиться в навчально-науковому центрі незалежного оцінювання НУВГП.

Контроль самостійної роботи проводиться:

- з лекційного матеріалу – шляхом перевірки конспектів;

- з семінарських занять – на основі перевірки конспектів та виконаних завдань.

Усі форми контролю включено до 100-бальної шкали оцінки.

Оцінювання результатів поточної роботи (завдань, що виконуються на семінарських заняттях, результати самостійної роботи студентів) проводиться за такими критеріями:

Завдання до семінарського заняття (у % від кількості балів, виділених на завдання із заокругленням до цілого числа):

0 % – завдання не виконано;

40% – завдання виконано частково та містить суттєві помилки методичного або розрахункового характеру;

60% – завдання виконано повністю, але містить суттєві помилки у розрахунках або в методиці;

80% – завдання виконано повністю і вчасно, проте містить окремі несуттєві недоліки (розмірності, висновки, оформлення тощо);

100% – завдання виконано правильно, вчасно і без зауважень.

2. Ситуаційні вправи, психолого-педагогічні дослідження та інші завдання творчого характеру (у % від кількості балів, виділених на завдання із заокругленням до цілого числа):

0% – завдання не виконано;

40% – завдання виконано частково, висновки не аргументовані і не конкретні, звіт підготовлено недбало;

60% – завдання виконано повністю, висновки містять окремі недоліки, судження студента не достатньо аргументовані, звіт підготовлено з незначним відхиленням від вимог;

80% – завдання виконано повністю і вчасно, проте містить окремі несуттєві недоліки не системного характеру;

100% – завдання виконано правильно, вчасно і без зауважень.

## **8. Рекомендована література**

### **Основна література**

1. Антропологія : навч. посібникс / О. В.Поправко. Мелітополь : видавництво МДПУ ім. Богдана Хмельницького, 2016. 285 с.
2. Антропологія : навч. посібник. К. : Либідь, 2001. 336 с.
3. Антропологія : навч. посіб. для студентів гуманітар. спец. вищ. навч. закл. / Сергій Сегеда. Київ : Либідь, 2001. 335 с. : іл.
4. Антропологія : підручник для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл. / С. П. Сегеда. К.: Либідь, 2009. 424 с.
5. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. К. : Наукова Думка, 1995. 498 с.
6. Солохіна Л. О. Антропологія : навч. посіб. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 194 с.: іл.

### Додаткова література

1. Бунятян К. П. Давнє населення України : навчальний посібник. К., 1999.
2. Головка Б. А. Філософська антропологія : навч. посібник. К. : ІЗМН, 1997. 240 с. Іл., табл., Бібліогр.: 215 назв.
3. Конспектування лекцій та першоджерел з психології : навчально-методичний посібник для студентів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / упорядник О. О. Ставицький. Рівне : ПроПрінт, 2015. 28 с.
4. Культурна антропологія : навчально-методичний посібник / О. С. Петриківська. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 112 с.
5. Підпала О. В., Яцишина А. П., Лукаш Л. Л. Мобільні генетичні елементи геному людини: структура, розподіл і функціональна роль. *Цитологія і генетика*. 2008. № 6. С. 69–81.
6. Ставицький О. О. Генеза гандикапізму та гандикапності. *Волинські наукові студії. Науковий вісник Рівненського інституту ВНЗ „Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»*. Рівне, 2012 рік. № 1 (5). [Електронний ресурс]. URL: <http://www.univerua.rv.ua/VNS1-2012/Stavytskij.pdf>
7. Шинкарук В. Методологічні засади філософських вчень про людину. *Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми*. К. : Пед. думка, 2000. 286 с
8. Хамітов Н. Екзистенційна антропологія / Хамітов Н, Крилова С. *Філософський словник: людина та світ*. К. : КНТ, 2007. 264 с.
9. Хамітов Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. К. : КНТ, 2023. 405 с.

### Інформаційні ресурси в Інтернет

1. Наукова бібліотека НУВГП – м. Рівне, вул. Олексі Новака, 75. URL: <https://nuwm.edu.ua/telefonnyi-dovidnyk/item/biblioteka>
2. Освіта.UA: Освіта в Україні та за кордоном. URL: <https://osvita.ua/>
3. Вища освіта. URL: [http://osvita.ua/legislation/Vishya\\_osvita/](http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/)
4. Наукометричні бази НУВГП. URL: <https://lib.nuwm.edu.ua/index.php/korisni-posilannya/naukometrychni-bazy>
5. Обласна наукова бібліотека (м. Рівне, вул. О.Борисенка, 6). URL: <http://www.lib.rv.ua/>
6. Психологічний сайт http URL: <http://psy.piter.com/>
7. Рівненська централізована бібліотечна система (м. Рівне, вул. Київська, 44). URL: <http://www.cbc.rv.ua>
8. Стандарт вищої освіти зі спеціальності 053 «Психологія». URL: [https://osvita.ua/legislation/Vishya\\_osvita/64410/](https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/64410/)